Чыла эллласе пролетарий-шамыч, ушныза!

Ленин—Сталин каша верч кучедалаш ямде лий!

Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

АДРЕС: Йошкар-Ола, Карлмарксский урем, 45, „Ямде лий" редакций.

Сталинский премийым налше ученый-шамычлан пионерский салам

Сталинский лауреат-шамыч (кӱшыч ӱлык): А. Н. Бах, В. Л. Комаров, Н. Н. Бурденко, А. Н. Толстой.

1939 ийыште Сталин йолташын шочмыжлан 60 ий темме кечым ознаменоватлашлан правительство сталинский премий-шамычым учредитлыш. Нине премий-шамычым кызыт мемнан элын кугу ученыйжо, изобретательже - шамычлан, искусствын да литературын талантливый деятельже-шамычлан нунын поснак чапле пашаштлан присудитлыме:

Физико-математический наука-шамыч дене первый премий-шамычым (100 тӱжем тенге дене)—И. М. Виноградовлан, П. А. Гельвихлан, П. Л. Капицалан, Н. И. Мусхелишвилилан. Технический наука-шамыч дене — В. З. Власовлан, А. Н. Крыловлан, Ю. А. Шиманскийлан. Химический наука-шамыч дене—А. Н. Бахлан, Н. Н. Семеновлан, А. Н. Фрумкинлан. Биологический наука-шамыч дене—В. Л. Комаровлан, Л. А. Орбелилан. Ял озанлык наука-шамыч дене—Т. Д. Лысенколан, Д. Н. Прянишниковлан, К. И. Скрябинлан. Медицинский наука-шамыч дене—А. А. Богомолецлан, Н. Н. Бурденколан, А. Ю. Лурьелан, Е. Н. Павловскийлан, А. А. Смородинцовлан, В. П. Филатовлан да молыланат. Геолого - минералогический наука-шамыч дене—В. А. Обручевлан, Л. В. Пустоваловлан, В. М. Сенюковлан. Музыка дене— Н. Я. Мясковскийлан, Ю. А. Шапоринлан, Д. Д. Шостаковичлан. Живопис дене—А. М. Герасимовлан, Б. В. Иогансонлан, М. В. Нестеровлан. Скульптура дене—С. Д. Меркуровлан, В. И. Мухиналан. Архитектура дене—В. И. Заболотныйлан, Д. Н. Чечулинлан, А. В. Щусевлан. Балетный искусство дене—О. В. Лепешинскаялан, Г. С. Улановалан, В. М. Чабукианилан. Кинематографий дене первый премийым 35 еҥлан присудитлыме. Нунын коклаште Б. А. Бабочкин, А. П. Довженко, Б. П. Чирков, Б. В. Щукин, Н. П. Охлопков, Н. П. Черкасов (Сергеев), Н. А. Крючков, М. Г. Геловани, Н. К. Черкасов, А. Л. Абрикосов да молат улыт. Художественный проза дене — А. Н. Тостойлан, С. Н. Сергеев—Ценскийлан, М. А. Шолоховлан. Поэзий дене—Н. Н. Асеевлан, И. Д. Купалалан, П. Г. Тычиналан. Драматургий дене—К. А. Треневлан, А. Е. Корнейчуклан, Н. Ф. Погодинлан. Литературный критика дене И. Э. Грабарьлан. Театрально-драматический искусство дене—А. К. Тарасовалан, А. А. Хоравалан, Н. П. Хмелевлан. Оперный искусство дене — В. В. Барсовалан, М. Д. Михайловлан, М. О. Рейзенлан, И. С. Козловскийлан.

Вес группа кокымшо премийым (50 тӱжем тенге) налашлан присуждатлыме улыт.

Сталинский премийым налше-шамычым калык кугун акла.

Тӱняште ик вереат мемнан наре учебный заведений-шамыч уке улыт. Мемнан тӱрлӧ научно-исследовательский институт, лабораторий да моло-шамычат улыт. Институтлаште кугу ученый да врач-шамыч тӱрлӧ черым изучатлат да нуным лечитлаш йӧным кычалыт. Академик Павловский айдемын „весенне-летний и осенний энцефалит" манме черым лечитлаш йӧным муын.

Мемнан кугу ученый кораблестроитель академик Крыловын, физик академик Капицан, хирург академик Бурденкон, УССР наука-шамыч академийын действительный членже Филатовын да молынат чапышт тӱня мучко шарлен. Шуко элласе ученый-шамыч нунын деч тунемыт.

Академик А. А. Богомолец чылалан пагалыме ученый. Тудо айдемын ӱмыржым шуйымо шотышто кугу пашам ышта.

Йоча-шамычлан возымо стих-шамычлан поэт С. В. Михалковлан кокымшо степень премийым присудитлыме. Сергей Михалков йоча-шамычлан ятыр чапле стих-шамычым возен. Тудын возымо „Дядя Степа", „А что у вас?" „Веселый турист", „Мы с приятелем" стихше-шамычым чыланат—кугужат, изижат йӧратен лудыт.

Сталинский лауреат-шамыч (кӱшыч ӱлык): А. А. Богомолец, В. И. Лебедев-Кумач, А. М. Герасимов, В. И. Мухина.

У ФЗО школлашке призыв

20 март гыч 10 апрель марте чодра промышленностьын, строительный материал-шамыч промышленностьын да кӱртньӧ корно строительствын фабрично-заводской обучений у школлашкышт колхозный да оласе молодежьым призыватлымаш эртаралтеш. Первый очередьыште призыватлыме - шамыч чылаже 106,5 тӱжем еҥ лиеш.

Областной, краевой да республиканский трудовой резерв управлений - шамыч деч пурышо тичмаш огыл данный-шамыч почеш первый кечыште чодра промышленностьын, стройматериал - шамыч промышленностьын да кӱртньӧ корно строительствын ФЗО школлашкышт чылаже 12 тӱжем еҥым призыватлыме.

Мемнан республикыште первый гана организоватлыме 6 ФЗО школыш 20 март гыч 10 апрель коклаште 1.200 еҥым призыватлыман.

ВЛКСМ Обкомын кумышо пленумжо

26—27 мартыште ВЛКСМ Обкомын кумышо пленумжо эртыш. Пленум тыгай вопрос-шамычым обсудитлен:

1. Всесоюзный XVIII партийный конференцийын решенийже да промышленность ден транспорт областьыште комсомолын задачыже нерген.

2. ВЛКСМ ЦК X пленумын решенийжым шуктымаш—ВЛКСМ Звениговский ден Горно-Марийский райком-шамычын докладышт.

3. Организационный вопрос.

Пленум кок вопрос денат решенийым приниматлен. Пленум обкомолын крестьянский отделжым вуйлатыше В. Ф. Смирнов йолташым, вес пашаш каймыжлан лийын, бюро член гыч утарыш. Крестьянский молодежь отделым вуйлатышылан И. П. Макаров йолташым утвердитлыш да бюро член составыш пуртыш.

Аэростат дене 2.800 километрым чоҥештыме

Воздухоплаватель-шамыч Невернов ден Гайгеров „СССР ВР—73" аэростат дене пеш чаплын мӱндӱркӧ, кужу жап чоҥештеныт.

16 мартыште аэронавт-шамыч Новосибирский область, Калыванский районысо Шейкино ял районеш волен шинчыныт. Чылаже 69 часат 30 минут жап чоҥештыме. Вик дене 2.800 километр наре кайыме. Советский ден бельгийский воздухоплаватель - шамычын установитлыме кужу жап да мӱндӱркӧ чоҥештымаш международный рекорд-шамычым тиде чоҥештымаш дене ятыр эртыме.

3,5 грамм нелытан авиамодель

Палыме авиамоделист-рекордсмен Михаил Зюрин 25 сантиметр кутышан, 3,5 грамм нелытан резиновый моторан авиамодельым ыштен. Шулдыржын лопкытшо 35 сантиметр. Модель бамбук да вошт койшо микропленка манме дене ыштaлтын. Тудым чоҥештыташлан тӱгат лекме ок кӱл, кугурак залыштат колташ лиеш. Испытатлыме годым модель 50 метрым утла чоҥештен каен.

30 мартыште Москвасе авиамоделист-шамычын соревнованийышт лиеш.

25

Кажне пионерлан физкультурник лийман!

Зарядкым ыште!

Йошкар-Ола 10 номеран средний школын 6-шо классыште тунемше-шамыч гимнастика урокышто.

Фото С. **Чуршуковын.**

Пенгыде капан лийын кушкам

Мый физкультурым пеш йӧратем. Вет физкультура ден гимнастика айдемын кап-кыл пенгыдемдымаш тыже пеш кугун полшат. Сай спортсмен да Йошкар Армийын тале боецше лияшлан физкультура, гимнастика дене эреак заниматлаш кӱлеш. Садланак мый физкультура да гимнастика дене кумышо классыште улмем годымак заниматлаш тӱҥалынам.

Кодшо ий годсек радио почешат заниматлаш тӱҥальым. Гимнастический комплекс программым налын кондышым.

Радио почеш первыйрак упражнений-шамычым ыштылаш йӧсӧ ыле. Южгынам вакш гыч кынелмат ок шу. Но мый сеҥенак кынелаш тӱҥальым. Репродуктор гыч дикторын йӱкшым колмек, мый вигак вакш гыч тӧрштен кынелын, койко деран одеалым кӱвар ӱмбак шаремат, тӱрлӧ упражнений-шамычым ыштылам. Тиде ынде привычкыш пурен.

Ончычырак южгынам шуко мален колтемат радио почеш эр гимнастика дене заниматлыде школыш толам гын, урокышто омо шуэш, вуй ноя ыле. Ынде гын, тыге огыл. Гимнастикым ыштымек капым ночко солык дене ӱштамат, могырлан ласка гына. Вуемат нигунамат корштымаш уке, эре весела улам.

Витя Бабушкин.

Йошкар-Ола,
7-ше номеран школа,
9-ше класс.

ВЕСЕЛАН КАНЕНА

Каникул жапым ме пеш сайын эртарена. Эрден мален кынелмек, ик мыняр жапым тӱнӧ модын курштална. Варажым пӧртыштӧ модышым организоватлена. Мемнан шашке, домино, „старайся выше“ да моло модышат уло. Чыла тиде модышым: ачана сайын тунеммылан налын пуэн. А „старайся выше“ модышым елкышто подаритленыт.

Ме ныл гана кинош миен улына. „Волга - Волга“, „Яков Свердлов“ да „Подруги“ картиным поснак куанен ончен улына.

Кечывалым Эдик шольына сад гыч толмешке ме коктын, а Эдик толмек кумытын модына. Ме Эдикым возаш, лудаш туныктена. Тудо книга лудмым пешак йӧрата. Кунам ачана, але авана книга лудаш огыт ярсе гын, ме шке йӱкын лудына, а нуно колышт шинчат.

Отлично тунеммылан мыланем, Ленчиклан ачам первый чекист нерген книгам налын пуэн. Тиде книгам мый кызыт лудам. Тидын деч посна адак Пионер пӧртыштӧ лудаш книга-шамычым налам. Налме книга-шамычым эскерен кучем.

Тиде каныме жапым моштен эртарен, умбакыжымат отлично тунемаш мутым пуэна.

Йошкар-Ола 6 №-ан школын 2-шо классыште тунемше Речкин Леонард, 5 №-ан школын 1-ше классыште тунемше Речкина Женя.

Молодец, Миклай!

Классыште кугуен-шамыч — „Патыр“ колхозысо колхозница-шамыч шинчат. Нуно тетрадь ӱмбакышт пӱгырненыт да возат. Ончылно туныктышо шога, тудо доскаш возен ончыкта. Тевек партыште очким чийше ӱдрамаш воктене изи йоча шинча. Тудо аважын возымыжым онча, коклан пелештен колта.

— Авай, „а“ буквам теве кузе ыштат вет, — тудо йӱкым луктын, тетрадьеш мотор „а“ буквам ыштен ончыктыш.—Ну, вот. Ынде запятойым шынде...

Тиде—пионер Яковлев Миклай, отлично да сайын тунемше. Миклай кас еда аваж дене пырля кугуен туныктымо школыш толешат тудым лудаш, возаш, шотлаш туныкташ полша. Миклайын аваже ынде возашат тунемын, сайынракак лудеш, шотла. Тудлан тунеммаштыже эргыже шуко полшен.

Миклай чын ышта, тиде—пионерский долгым шуктымаш, тиде—неграмотностьым пытараш полшымаш. Молодец, Миклай!

И. Федотов.

Звениговский район,
Кожла-Солинский НСШ.

Испытанийым куанен вучем

Ынде вашке кумышо чырыкымат тунем пытарена, а вара нылымше чырыкыште шошо испытаний тӱҥалеш. Мый испытанийлан шукертак ямдылалташ тӱҥалынам. Тунемме материалым повторитлашлан кажне кечын кок шагат жапым ойырем. Лудын лекмеке, эн кӱлешыжым изи тетрадьеш возем, а мом ом умыло гын, эрлашыжым школышто туныктышо деч йодам. Тыге мый кызыт марте географий, руш йылме, конституций дене повторитленам, ынде физика дене повторитлаш тӱҥалам.

Тимофеева Маргарита.

Моркинский средний школа,
7-ше класс

Испытанийлан ямдылалтса!

Снимкыште: Захарятский начальный школын (Ново-Торъяльский район) 4-ше классыште тунемше-шамыч (шола гыч пурлашке) Корчемкина Люда, Царегородцев Александр, Царегородцева Галя, Ешмеков Матвей да Корчемкин Васлий географий дене испытанийлан коллективно ямдылалтыт.

Фото **Д. Зверевын.**

Сай тунемат—канашат весела

Мый кодшо тунемме ийыште IV-ше классым отлично тунем пытарышым да дирекций мыйым районный пионерский лагерьыш канаш колтыш. Тушто пеш сайын, веселан жапым эртарышна. Мый БГСО значоклан нормым сдатлышым.

Мый тений 5-ше классымат отлично тунем пытараш шонем, садлан кызыт испытанийлан чот ямдылалтам. Ме утларакшым Яндимиров йолташем дене пырля ямдылалтына—ваш-ваш йодышым пуэдена, отвечатлена, географий дене гын, картыште кычалына. Ме чыланат тунемме ийым отлично тунемын пытаршаш верч кучедалына. Вет отлично тунемын лектат гын, канашат весела лиеш.

Архимон Смирнов.

Моркинский район,
Шиньшинский средний школа.

Ик второгодникат огеш лий

Ме, 7-ше классыште тунемше-шамыч, тений тунемме ийым ик начар отметка деч посна пытарен лекташ соцобязательствым налын улына. Кызыт ме чыланат шошо испытанийлан ямдылалтына. Шыже годсек тунемме материалым чыла повторитлена. Туныктышо-шамыч школышто арнялан кум гана консультацийым эртарат. Тиде консультацийыш ме умылдымо вопрос-шамычым ямдылен миена да туныктышо деч йодына.

Конаков Семен.

Сернурский район,
Родионовский НСШ.

Францийыште мо лийын шога

Кучедалмашеш сеҥалтмыже дене Франция, Германия да Италия дене перемирийым ыштен.

Перемирий—мир гаяк огыл. Перемирий нерген келшымаш жаплан велэ ышталтеш, а мир нерген келшымаш — эрелан. Франция мирный договорым ыштымекше перемирийын условийже-шамычлан подчинятлаш тӱҥалеш. Кунам мирный договор ышталтеш, пале огыл. Очыни, Западный Европышто война пытымеке гына.

Война мо дене пыта, нигӧат ок шинче. Тыгеже Францийлан мирын условийжымат нигӧат ок шинче.

Перемирий нерген келшымаш Францийым кызытеш кок ужашлан шелын. Ик ужашыже германский власть-шамычын кидыштышт: тиде—оккупироватлыме[1]) зона. Вес ужашыштыже французский правительство вуйлата, тудын главаже маршал Петэн; тиде—оккупироватлыдыме зона.

Элын тиде кок ужашыже-шамыч ик гай огытыл.

Кок зона-шамычын границышт Швецария деч тӱҥалын, западышкыла кая да теҥыз тӱрыш шуде югышкыла савырна. Тыгеракын оккупироватлыме зонашке Францийын теҥыз тӱрысӧ чыла районжо-шамыч логалыныт, лач Средиземный теҥыз воктенсе сер гына логалын огыл.

Оккупироватлыме зонан лопкытшо 300 тӱжем квадратный километр, оккупироватлыдымын—250 тӱжем квадратный километр. Оккупироватлыме мландыште 25 миллион еҥ—французский калыкын пелыже утла, ила. Оккупироватлыдыме мландыште—18 миллион еҥ. Францийын шуко кугу олаже-шамыч, тыгак тудын столицыже—Париж — оккупироватлыме зонаште улыт.

Оккупироватлыме зонаште Францийын пӱтынь нелэ промышленностьшо. Туштак—элын мланде паша ышташ йӧрышӧ эн чапле мландыже-шамыч улыт.

Кок зона-шамычын коклаштышт кыл кучымаш пеш начар. Нуным ойрен шогышо граница гоч лектын каяшлан германский да французский власть-шамычын особый разрешенийышт дене гына лиеш. Ик зона гыч весышке сату йӧршын гаяк ок шупшыкталт.

Элым кок зоналан шелмаш тудлан пеш кугу озанлык йӧсылыкым ыштен. Мутлан: оккупироватлыдыме зонаште улшо фабрика ожно сырьем эре тудо верла гыч наледа улмаш, кудо кызыт оккупироватлыме зонашке логалын. Садлан кызыт фабрика сырье деч посна кодын.

Францийыште озанлык шаланылмаш дене шоҥдырген. Завод ден фабрика-шамыч пашам огыт ыште. Паровоз-шамычлан шӱй уке улмо дене пассажирский поезд-шамыч йӧршынат огыт кошт. Автомобиль - шамычат огыт кошт: бензин уке. Элыште пашадыме-шамыч эре шукемыт.

Ожно Франция фабрика ден завод - шамычлан шкенжын теҥыз вес велнысе кучымо мландылаже гыч да Америка-гыч эре шуко кочкыш сатум да сырьем шупшыкта ыле. Ынде шупшыкташ ок лий, война шогымо дене корно пӱчкылтын. Адакше Тихий океанысе да Африкысе ятыр французский владений-шамыч Петэнын правительствыжлан подчинятлымым чарненыт да французский генерал де Голль деке ушненыт. Генерал де Голль Английн могырышто войнаште кызытат участвоватлен шога.

Францийлан нигушечат кочкыш сатум кондаш ок лий. А тудын ондаксе кочкыш запасше вашке пыта. Французский калык шужен ила.

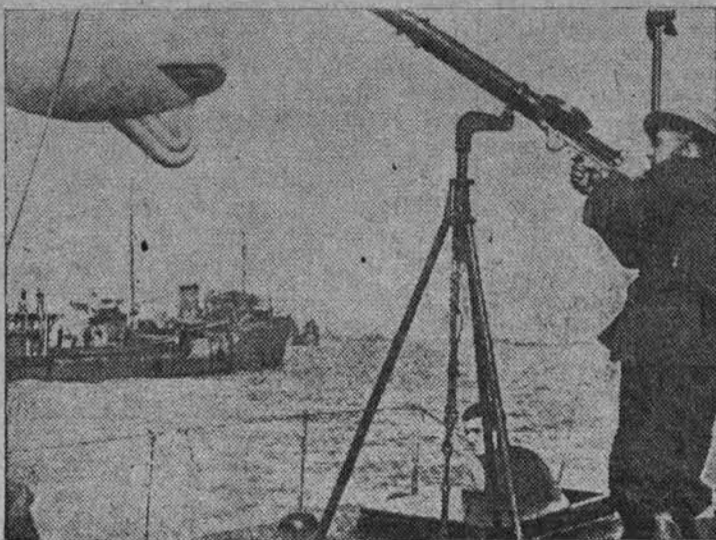
Утларакше кугу олалаште илыше-шамычлан илашышт йӧсӧ.

Французский йоча ден рвезе ӱдыр шамычын илышышт нелэ. „Французский молодежьын ныл ужаш гыч кум ужашыже физически начарештыныт да даже шагал кочмо дене коленат кертыт“,—тыгеракын профессор-шамыч—Машбеф ден Шевалье правительствын главаже Петэнлан колтымо письмаштышт возат.

Западный Европысо война шуйна. Французский калыкын йӧсӧ илышыжлан мучаш ок кой.

Тиде йӧсылыкыш Францийым тудын буржуазийжын политикыже шуктен.

И. АЛЕКСАНДРОВ.

Конвоироватлыме английский корабльыште воздушный заграждений баллон ден „Люис“ пулемет.

ТАСС Фото.

[1]) Оккупаций—иктаж-могай мландым вес элысе войска-шамычын налмышт.

Юный натуралист-шамычлан

Кӧ мемнан тушманна да йолташна?

Насекомый-вредитель-шамычын озанлыклан могай энгек кондымыштым чыланат паледа. Южо ийын нуно посна верлаште уло пасу шурным, пакча да сад емыжым, тӱрлӧ пушенге-шамычын лышташыштым йӧршын пытарат. Вредитель - шамычын энгекышт тыште веле огыл, нуно тугак вольыклан да айдемыланат энгекым кондат. Нунын кокла гыч иктышт вольыкын да айдемын вӱрым йӱын илат, весышт вольыкын да айдемын капыштышт паразит лийын илат да тугак тӱрлӧ заразный черым шаркалат.

Насекомый-вредитель-шамычын тыгай кугу зиан ыштымышт нунын чот тӱлымашышт дене кылдалт шога, нуно кӱчык жапыште пеш вашке шукемыт. Мутлан, пӧртыштӧ илыше кармын тӱлымыжым налына. Ава карме ик жапыште 120 муным опта, а идалык мучко тудо 7 поколенийым пуа да тудын шочшыштат тугак тӱлат. Тыжеч шотлен луктына гын, тидым ужына: ик мужыр карме, нунын шочшыштым нимат ок пытаре гын, идалыкыште 5598.860.000.000 (5 триллион 598 миллиард 860 миллион) кармым пуэн кертеш.

Насекомый-вредитель-шамыч ваштареш тӱрлын кредалыт, тиде пашаште правительство кугу вийым пыштен шога. Кызыт шуко научный учреждений-шамыч тиде пашам вуйлатен шогат.

Насекомый-вредитель-шамыч дене кредалмаште кайык-шамыч кугу полышым пуат. Нуно ий еда шотлен пытардыме шуко вредитель-шамычым кочкын пытарат. Утларакшым тыгыде кайык-шамыч тыгай пайдам кондат. Мутлан, тиде группышко тыгай кайык-шамычым пурташ лиеш: шиште,

Чекан. Щегол.

шырчык, киса, вараксим, вӱрланке, куку, козодей, шӱшпык да тулеч молат. Кайык-шамыч тӱрлӧ шӱк шудо-шамыч дене кредалмаштат кугун полшат. Мутлан, тиде группышко тыгай кайык-шамычым пурташ лиеш: кыне кайык, пембе, шӱлӧ кайык, ӧрш, коршанге вуй кайык (щегол) да т.м. Нуно шӱк шудо-шамычын нӧшмыштым кочкыт. Шӱк шудо шарлымым иземдат, а игыштым куштымо жапыште игыштлан тӱрлӧ вредный насекомый-шамычым кумал пукшат. Нине мемнан поро йолташна улыт.

Ынде ме палена: кӧ мемнан йолташна да тушманна. Кажне ученик, учитель, агроном да молат насекомый-вредитель-шамыч ваштареш кредалмаште кугу вийым пыштышаш улыт, а кайык-шамычлан илашышт йӧным ышташ тыршыман. Кайыклан илаш йӧн ыштымаш утларакшым пыжаш

опташ верым ямдылымаште лийын шога. Кайык пыжашым пудырташ ок кӱл, а пыжаш опташышт шырчык омарта-шамычым утларак ыштен сакыман. Кайык пыжашым шалатыше йоча-шамыч ваштареш кучедалаш кӱлеш. Пайдам кондышо кайык - шамыч шукыжо мемнан деке уна гай кенгеж жаплан веле толыт, а телылан мӧнгӧ югыш каят. Садлан кунам толмыштым, могай вереш пыжаш опташ йӧратымыштым, мом кочкын илымыштым да кунам мӧнгӧ каяш тӱҥалмыштым мыланна пален шогыман. Ту-

гак насекомый-вредитель-шамыч дене кредалаш нунын кушто улмыштым, кузе да могай жапыште тӱлаш тӱҥалмыштым пален налын, жапыште нуным пыташ пижман. Тиде кӱшнӧ ончыктымо задача-шамычым шукташ йӧсӧ огыл, эскерен гына шогыман. А тидлан кажне школышто фенологический кружокым организоватлыман.

Литература-шамыч

1. Промитов—„Птицы в природе".
2. „ Сезонные наблюдения над птицами в природе".
3. Полянский—„Сезонные явления в природе".
4. Судовский—"Постановка фенологических наблюдений в школе".
5. Шиманюк—„Программа фенологических наблюдений".

Снимкыште: юный натуралист Исламбулатов (Башкирский АССР, Краснокамский марпедучилище) „Орел ден мераҥ" наглядный пособийым оформитла.

Шошым школышто могай фенологический наблюдений-шамычым ышташ лиеш

(Март, апрель, май)

Фенологический наблюденийым ыштымаш кугу пайдам конда. Тудо наукышто да практический илышыште тӱрлӧ кӱлешан йодыш-шамычлан вашмутым пуэн кертеш. Фенологический наблюденийым игот ваштaлтме семын келыштарен эртараш кӱлеш.

Наблюденийым тӱрлӧ раздел дене ышташ лиеш, мутлан: ботаника дене, зоологий дене, метеорологий дене, ял озанлык паша дене. Кажне кружок шке семынже программым ыштен кертеш. Шошо жапыште примерно тыгай программа дене наблюденийым ышташ лиеш:

1. Метеорологический наблюдений-шамыч

а) Первый лум шулаш тӱҥалмаш да оралте леваше ий лиймаш.

б) Лум чот шулаш тӱҥалмаш.

в) Первый йӱр лиймаш.

г) Теле корно пытымаш.

д) Икса, энгер, ер да куп почылтмаш да ий деч эрнымаш.

е) Пытартыш гана лум лиймаш да лумын йӧршын шулен пытымаш.

ж) Первый кӱдырчан йӱр лиймаш.

з) Природный растений-шамычын ужаргымышт да т. м.

2. Ботанический наблюдений-шамыч

а) Куэ вӱд йогаш тӱҥалмаш.

б) Нӧлпӧ, пӱкшӧрмӧ, шоло пеледмаш.

в) Пушенге-шамычын почко-шамыч, лышташ шарлаш тӱҥалмаш да пытымаш, нунын последовательностьышт.

г) Тӱрлӧ пушенге-шамычын да шудо-шамычын пеледмышт.

д) Тӱрлӧ плодын да емыжын чумыргаш тӱҥалмышт.

3. Зоологический наблюдений-шамыч

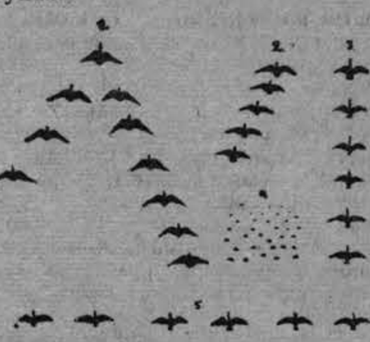
а) Тӱрлӧ оседлый кайык-шамычын мураш тӱҥалмышт.

б) Кайык-шамычын толаш тӱҥалмышт, мураш тӱҥалмышт, толын пытымышт.

в) Кайык-шамычын пыжаш опташ тӱҥалмышт да оптен пытармышт.

г) Первый кайык иге лекмаш да нунын тӱшкан лекмышт.

д) Колын мӧртным кышкаш тӱҥалмыже.

Кайык - шамычын чоҥештымышт: 1—турня, 2—комбо, 3—гагара, 4—кулик, 5—лудо-шамыч.

е) Насекомый-шамычын кояш тӱҥалмышт да нунын последовательностьышт; муным опташ тӱҥалмышт.

ж) Первый да тӱшкан кас ватреҥге кояш тӱҥалмышт.

з) Тӱрлӧ янлыкын да сурт вольык-шамычын теле пунышт ваштaлтмаш да т. м.

4. Ял озанлык наблюдений-шамыч

а) Первый куралаш, ӱдаш лекмаш да пытартыш жап.

б) Первый озым шытымаш да тудын пытартышыже.

в) Шӱкшудо-шамыч кушкаш тӱҥалмаш, нуным сомлымаш (сомлымо жапым таҥастарен вывод ыштымаш).

г) Вольыкым нурыш колташ тӱҥалмаш.

д) Пакча емыж-шамычым шындаш тӱҥалмаш да пытартыш жап.

е) Тӱрлӧ шурнын, емыжын, саскан тӱрлӧ участкыште кушмыштын таҥастарен почвын плодородностьшым палымаш да шӱк шудын влиянийыжым палымаш.

(Тиде раздел дене утларакше пришкольный участкыште эртараш кӱлеш).

Наблюденийым кузе эртараш

Фенологический наблюденийым ышташ школлаште юный-феноло-шамычын кружокым организоватлыман. Кружок посна звеналан шелалтеш, кажне звенан шкенжын программыже лиеш.

Наблюденийын результатыштым возаш кажне член звена шкенже записной книгам, журналым ышта. Тиддеч вара иктаж могай раздел дене наблюденийым ышташ тӱҥалеш. Наблюдатлыме верым да кузе наблюдатлымаш нерген руководитель ончыктен пуа. Наблюденийын результатше-шамычым ончычак записной книгаш наблюдатлыме верыштак возыман. Кастене записной книга гыч фенологический журналыш числа шот дене раш умылтарен уло наблюдатлыме результатым возыман. Ик тылзе жап эртымек тылзаш карточкым ыштен графа дене кӱлешан числа-шамычым ончыктен возаш лиеш. Звена шке членышт дене таҥастарен отчетым ышта. Талук эртымек идалыкаш карточкым ыштен материалым иктыш келыштарен возыман.

Дневникыш да журналыш возымо годым кажне наблюдатлыме явлений-шамычым иктаж могай природысо вес явлений дене таҥастарен ончыктыман, тиндене природын явлений-шамычыштын кылдалт шогышым палаш лиеш. Мутлан, кайык-шамычын последовательно толмыштым тыге возаш лиеш.

...1941 ий. Кече шокшо, лум оралте лишне ш ла; корнышто терыс лектын. Первый гана шкет чоҥештыше шем коракым ял мучаште ужмаш. Ивукат таче ужын.

...1941 ий. Кече шокшо, лум чот шула; лакылаште вӱдат уло. Киса-шамыч ти-ти-пу, ти-ти-пу манын чот мурат. Шемкорак-шамыч кугу тӱшка дене коедат, пыжашым але огыт опто. Борис таче шырчыкым ужын, но тудо тунам шырчыкын мурмыжым колын огыл.

... 1941 ий. Кече пылан, изи шыжа гай йӱр йӱреш. Энгер ӱмбалне вӱд погынаш тӱҥалын. Шемкорак-шамыч пыжашым оптат. Шырчык - шамыч тӱшкан койыт, мурат. Нурышто мый турий мурмым колым.

Моло кечыласе наблюдений-шамычымат тыгак возыман, тугак тӱрлӧ растенийын признак-шамыч денат таҥастараш кӱлеш.

Н. М. Миронов.

Н. К. Крупская лӱмеш Марпединститутысо зоологий кафедрын ассистентше.

Идалыкаш карточкым тыгай форма дене ышташ лиеш, но кӱлеш семын у графа-шамычымат ешарен пурташ лиеш.

Кайык-шамычын лӱмышт	шошым толмышт		мурымышт		тӱлымышт			шыжым каймышт	
	шкет кояш тӱҥалмышт	тӱшкан кояш тӱҥалмышт	мураш тӱҥалмышт	мурымым чарнымышт	пыжаш опташ тӱҥалмышт	иге-шамыч лекташ тӱҥалме	иге-шамыч пыжаш гыч лекташ тӱҥалме	тӱшкан каяш тӱҥалмышт	почеш кодшо-шамычын каймышт
Шемкорак	?/III.	?/III.	—	—	?/IV.	?/?	?/?	?/X	?/XI
Шырчык	?/III.	?/IV.	?/IV.	?/?	?/IV.	?/V.	?/?.	?/?.	?/?
Турий	?	?	?	?	?	?	?	?	?

Ме тыйым вучена, кайык йолташ!..

Кайык-шамычын кугу пайдам ыштымышт нерген, мланна туныктышо Владимир Данилович каласкалыш. Ме кажне тунемше 2—3 шырчык омарта гыч ышташ мутым пуышна. Паша тунамак шолаш тӱҥале. Гордеев Анатолий кок омартам да моло йоча-шамычат 2—3 омарта гыч ыштышт.

Мыйынат кок омартам уло, эше кок омартам ыштем. Крестовников Миклай гын, 6 шырчык омартам ыштен!

Молчанов Виктор.

Йошкар-Олинский район,
Изи-Шап-сола школа.

* * *

Анатолий шольым шошо лишан эре мыйым чодраш ӱжаш тӱҥале: „айда,—манеш,—чодраш каен кӧргашан пушенге пӱчкышым кондена".

Ме чодра гыч пӧртылмек, кондымо кӧргашан пушенге пӱчкыш дене кок шырчык омартам ыштышна. Шырчык омартам пӧртна воктен улшо пушенгыш пыжыктышна. Тыге шырчык-шамыч толын мемнан ыштыме омарташте кенгежым игым луктын кайышт. Тиде кодшо ийын ыле.

Тений адак шырчык омартам ямдылена. Кызыт шольым дене коктын вашке кок омартам ыштен шуктена. Шырчык толмашеш 4 омарта лиеш. Толза те, кайык-шамыч!

Зырин Йыван.

Ронгинский район,
Шуар-Солинский начальный школа,
4-ше класс.

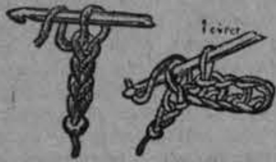
Снимкыште: Захарятский начальный школын 4-ше классыштыже тунемше-шамыч (Ново-Торъяльский район) Ешмеков Матвей ден Корчемкин Вася шырчык омартам ыштат.

26

ПИДАШ ТУНЕМЗА

Шарф

Тӱрлӧ меж ӱзгарым утларакшым лу але пу крючок дене пидаш куштылго. Сӱретыште эн куштылгын пидмашым ончыктымо. Эн ондакак тыланда кӱлеш кутышан ик рад онго-шамычым тодаш кӱлеш. (1 сӱрет). Тиде сӱре-

тыштак, пурла велне, вес радшым музе пидшашым ончыктымо: крючек тодмо онго-шамычым кажне кӱшыл петлышкыже черет дене чикталтеш да мундра гыч рончалт толшо шӱртым шӧрга (онго) гоч луктеш. Тидын деч вара крючокышто кок шӧрга лиеш. Тунам вара крючокышто уэш ик шӧрга гына кодшо манын, мундра деч толшо шӱртым адак ик гана тиде кок шӧргаже гоч лукташ. Пытармешке эре тыгак пидман.

Кумышо да моло радлажым кокымшо рад семынак кажныжым ик велышке да вес велышке савырен пидман.

Те ик гай корнаным (мутлан, шарфым) пидыда гын, шупшылалт шогышо ынже лий манын, пидме муч шыштыже кажне рад почеш ик уто шӧргам ыштыза.

Шарфым кутынят торешат пидаш лиеш. Тунам вара пидмын сӱретшат кутышын але торешын лиеш. Кутышан сӱретаным ыштышлан первый пидышымак шарф могай кутышан лийшаш, тугай кутышаным пидаш кӱлеш.

Шарфым пидын шуктымеке, тудын мучашлашкыже тӱрлӧ тӱсан йолва-шамычым ышташ лиеш. Тудо тыге ышталтеш: шарф мучашсе шӧргалашке шуко пачаш оптымо тӱрлӧ тӱсан шӱртым чиктылаш да галстук кылтыме

гай але тыгылай кылдыш денак чот кылдышташ да йолвала мучашыжым тӧр пӱчкаш кӱлеш. (2-шо сӱрет).

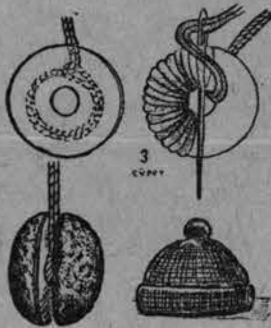
Упш

Упшым тӱрлын пидаш лиеш. Шарфлан пидме гаяк вуй кугыт шотым висен, вияш корно дене пидаш лиеш, а вара тудым шенгак урген шындаш да кӱшычын пенгыдын гына иктыш чумырташ.

Адак вуй семын йыргешке упшымат пидаш лиеш. Йыргешке упшым покшеч пидаш тӱналман. Эн ондак эркын-эркын изи кружок гыч утыр кугемден, шарен пидаш кӱлеш. Тидлан лийын ондак пидме рад гыч южо шӧргашым крючок дене ик гана олмеш кок гана пыжыктен кажне радыште икмыняр уто шӧргам ешараш кӱлеш. Шӧргам эркын - эркын ешарыман: первый радыште — кок кум шӧрга дене, а вара вуй кугыт шот дене эре утларак да утларак ешараш. Тыге упш эркын-эркын кугемеш да келгемеш, калпак гай койшо лиеш. Вуйлан келшыше кугытан лиймекше, шӧргам ешарыде да шагалемдыде икмыняр радым тугак пидса.

Упшын кӧргӧ велыш лукын савыршаш тӱржым тӱрлӧ тӱсан шӱртӧ дене пидыда гын, утларак сай лиеш. Упш пундашлан помпонымат тыгай меж денак ышташ сай. Помпон тыге ышталтеш: картон гыч 5—6 сантиметр диаметран кок ик гай кружокым пӱчкын лукса. Кажне кружокын покшелныже пӱчкын, изи рожым ыштыза. Кок кружокшымат пырля пыштыза да сӱретыште ончыктымо семын нунын кокла гыч шӧргам, пенгыде шӱртым колтыза. Вара пиж пидме име дене пырля пыштыме кружокдам меж дене пӱтырыза да нунын кокла гыч колтымо шӧргам чот гына шупшылза (3-шо сӱретым ончо).

Тидын деч вара кружок-шамычыш пӱтырымӧ межым эн тӱр гыч сайын гына вашкӱзӧ дене пӱчса (3-шо сӱретым ончо) да

кружокыштым лукса. Помпон ямде. Тудым сайын гына оварташ да кушто кӱлеш гын, вашкӱзӧ дене тӧрлаш веле кодеш.

Пидме ӱзгарым меж шӱртӧ дене гына огыл, а тыглай шӱртӧ денат ышташ лиеш.

Кушто тыйын книга ден тетрадь-шамычет?
— Он кӱсеныште.
— А сумкатше?
— Мӧнгыштӧ.

Кожевников Андрейын сӱретше.

Моркинский район,
Кожлаерский средний школа,
6-шо „Б" класс.

Кӱчыкын

Турецкий правительствын шӱдымыжӧ почеш текстильный фабриклашке 12 ияш йоча-шамыч налалтыт. Нине фабриклаште йоча-шамычлан 11 шагат пашам ыштыкташ тӱналыт.

КОНВЕРТЫН ИСТОРИЙЖЕ

Кызытсе гай конвертым 100 ий ожно гына луктыныт. Туддеч ончыч письмам тӱрлӧ семын пыштен колтат улмаш: вынер мешакыш ургат, пӱтыралын шӱртӧ дене кылтат але кагаз дене пӱтыралыт улмаш.

Кодшо курымын 30-шо ийлаштыже француз-шамыч Эдвин Гилль ден Варрен Делярю письма пышташлан кагаз пакет формым ышташ тӱналыныт. Нуно лач книга ужалышын кевытышкыже ончалыныт. А тушто кӱртньӧ лист дене ыштыме оригинальный форман атыш оптымо кагазым ужален шогат улмаш.

Тыгай форма Гилль ден Делярюлан утларак келшен. Тиде образец дене нуно кызыт улшо гай пакетым ямдылаш тӱналыныт.

Ончычшым конверт йӧнан огыл улмаш: тудым сургуч, шыште дене пыжыкташ кӱлын. Вашке конвертым клей ден пыжыкташ тӱналыныт.

Тунам конверт кызытсе гаяк улмаш.

Волжск оласе Понер пӧртыштӧ. СНИМКЫШТЕ: Кукольный театрын активный членже-шамыч (шола гыч пурлашке) АКАЙКИН РЮРИК, ИГОШЕВА СОНЯ, ТЕРЕХОВА яра жап годым кукло дене модыт.

Шӱжарем

Ончалеш,
Воштылеш,
Олмала чеверген,
Кушталта,
Муралта,
Модылда шӱжарем.
Ший Немдаш
Йӱштылаш
Куаналын пура.
Сай кечеш
Калитлаш
Сур ошмаш возылда.
Курыклаш
Мӧр погаш
Коштылда шӱжарем,
Толешат
Чыламат
Сила тудо мӧр ден.
Вот шыжат
Лишемеш,
Шӱжарем вучалеш.
Сакалтен
Ош сумкам
Тунемаш ошкылеш.
Лудашат,
Возашат
Шӱжарем сай кертеш.
Тунемалын
Кушкеш
Элын сай ен лиеш.

Данилов Борис.

Шарада

Первый слог—тунемшылан кӱлеш
(Мучаш слогшым лукса),
Южный культура—кокымшо слогем,
Вес слогемже—бойышто арала,
(Ончыл букваже деч посна)
Иктеш — подводный пушышто лиеш.

Коротков Матвей.

Сотнурский район,
Кожлаерский средний школа.

Тушто

Налат гын кугемеш, ешарет гын иземеш.

Наймаков Клим.

Сернурский район,
Б-Шокшемский НСШ.

Букван задача

Вопросительный знак олмеш согласный буквам, а числа олмеш гласный буквам шындылза. Тыгете мемнан жапысе великий поэтын инициалже ден фамилийжым да тудын ик произведенийжым паледа.

Шукерте огыл Маргосиздат Д. Фурмановын „Чапаев" книгажым печатлен луктын. Книгам

И. Стрельников кусарен. Тиде повестьыште Чапаевын боевой отвагыжым да мужествыжым сайын сӱретлен ончыктымо.

МАКС МАЙН. **ЙОМАК.**

Ик ялыште шонго кӱслезе илен,
Тудлан ынде лач шымлу кум ий эртен.
Лач тудын кӱслеже да пӧртшӧ улмаш,
Куан тудын дек пурен огыл ужаш.
Ик тымык эрдене кӱслежым кучен,
Пиал кычалаш чодрашке каен.
Кугу тумо деке тудо миен,
Кӱсле почеш йӧсын тыге муралтен:
(Кугу чодра кӱсле йӱк ден шурген,
Ойг мур ч рашке—умбаке шоктен)
    Шочынам велэ тулыкеш кодынам,
    Уке ыле авамат.
    Шочынам велэ тулыкеш кодынам,
    Уке ыле ачамат.
Ур ты мурым колын кудалын миен,
Кӱслезе адак йӧсынак муралтен:
    Йоча лийым ласкам шым уж,
    Ниге ыш нал чаманен.
    Йоча лийым ласкам шым уж,
    Ниге ыш нал шыматен.
Меран тудым колын кудалын миен,
Кӱслезе адак йӧсынрак муралтен:
    Кушкын шуым салтакыш кайшым,
    Ниге ыш лек шовыч пуаш.
    Кушкын шуым салтакыш кайшым,
    Ниге ыш лек ужаташ.
Рывыж тидым колын кудалын миен,
Кӱслезе адак йӧсынрак муралтен:
    Салтак гыч толым, мӧнгӧ толым,
    Ниге мыйым ыш вучал.
    Салтак гыч толым, мӧнгӧ толым,
    Ниге кидым шыш пуал.
Пират колын тидым кудалын миен
Кӱслезе адак йӧсланен муралтен:
    Ешемат уке, пиалемат уке,
    Молан мые шочынам.
    Ешемат уке, пиалемат уке,
    Молан мые кушкынам.
Маскат колын тидым кудалын миен
Кӱслезе адак йӧсланен муралтен:
    Ӱмыремат лай ӱмырем эрталеш,
    Ласка деч посна эрталеш.
    Ӱмыремат лай ӱмырем эрталеш,
    Пиал деч посна эрталеш.
Ур дене меран, рывыж, пире, маскат
Чылан икканаште тыгелан ойлат:
„Мурет мотор сылне, кӱслезе йолташ,
Чыланат толна тышке мурет колышташ.
Молан тынар тые мурет ойгырен.
Ала тыланет кертына ме полшен?
„Тау полшеда гын, игем-шамычем,
Мый таче тендан дечын тидым йоднем:
Ур ден меран, кондыза те сӱспаным,
Рывыж, кондо тые мылам тарантасым,
Пират, тые имньым конден пу мылам,
Маска кондо киндым тышке мылам".
Чылан тиде вергыч каят тарвавен
Кӱслезе мурденже чылам ужатен.
Шукат жап ок эрте уна коешат
Ур ден меран теве сӱспаным кондат.
Чоя рывыжат тарантасым шупшеш,
Пират вӱден имньым эре лишемеш.
Мешакым маска тупшо гочын сакен
Кӱслезе деке киндым вумалын конден.
Кичка тарантасышке имньым кӱслезе
Кӱзен шинчеш тудо тарантасыш шкеже
Каяш тарвана да тыгелан ойла:
„Тау тыланда, игем-влак, чылалан!"
Ур дене меран, рывыж дене пират,
Пырля нунын дене кугу маскат,
Чылан иканаште тыгелан ойлат:
—Кӱслезе, муретлан тау пеш тылат!"

Йоча-шамыч!

Юный техник - шамычын республиканский станцийже: 1. Авиамоделизм; 2. Автомобильно - тракторный паша; 3. Радио-электротехник; 4. Фото кино-искусство; 5. Юный натуралист да юный шеф-шамычын пашашт; 6. Школлан учебно-наглядный пособийым ямдылыме да техникын моло интересный вопросшо-шамыч денат письма гоч консультацийым да ответ-шамычым пуа.

Письмам тыгай адрес дене колтыза: г. Йошкар-Ола, ул. Волкова д. № 83, Республиканская ДТС.

Отв. редактор— **П. А. КЛЮКИН.**

Э 1226. 5—21 Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.